

TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TALIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON
YOZUVCHILAR UYUSHMASI

ALISHER NAVOIY VA XXI ASR

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari

ALISHER NAVOI AND THE XXI CENTURY

The Materials of the International scientific-theoretical conference on the theme

Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman
Toshkent, 2020-yil, 8-fevral

MUNDARIJA

Shuhrat SIROJIDDINOV. Ikki xalq adabiyoti ravnaqining manbai	5
--	---

I

ALISHER NAVOIYNING ILMIY MEROSI VA MATNSHUNOSLIK MASALALARI

ALISHER NAVOI'S SCIENTIFIC HERITAGE AND TECHNOLOGY

Бадриддин МАКСУДОВ. Кодикологическое описание списка «Навадир ан-нихайа» Наваи, хранящегося в библиотеке таджикского национального университета	9
Aftondil ERKINOV, Oysara MADALIYEVA. “Terma devon” yoki Navoiy “Navodir un-nihoya”sining so‘nggi redaksiyasi? (Mashhadiy qo‘lyozmasi asosida, 905/1499-1500 yil)	19
Almaz Ülvi BİNNƏTOVA. Əlişir Nəvainin “Mizan ül-əvzan” (“Vəznlərin mizani”) əsərinin nəzəri-estetik anlamı.....	21
Otabek JO‘RABOYEV. Bobur yozmalarida Navoiy asarlaridan ko‘chirmalar	27
G‘iyosiddin SHODMONOV. “Sab‘ai sayyor”: ilmiy-tanqidiy matn va nashrlarining qiyosiy tahlili.....	29
Ozoda TOJIBOYEVA Matn, mohiyat va talqin	34

II

ALISHER NAVOIYNING ADABIY MEROSI VA TARJIMAYI HOLI BILAN BOG‘LIQ MASALALAR

ALISHER NAVOI'S LITERARY HERITAGE AND INVESTIGATIONS IN HIS BIOGRAPHY

Naim KARIMOV. Navoiyshunoslik tarixidagi ahamiyatli voqea.....	37
Muslihiddin MUHIDDINOV. “Xamsa”larning birinchi dostonlarida so‘z talqini	40
Abdusalom ABDUQODIROV. Navoiy shogirdining «Xamsa»si	47
Tanju SEYHAN. Hayretü‘l-ebur‘in bāshliklarinin cümle özellikleri	51
Boqijon TO‘XLIYEV. Didaktika va badiiy mahorat.....	58
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy asarlarida futuvtat g‘oyasining badiiy talqini	63
Nusratullo JUMAXO‘JA. Oybekning Navoiy dunyoqarashiga doir nuqtayi nazari	67
Mo‘minjon SIDDIQOV. Navoiy kosmogoniyasi va integratsiya	71
Baxtiyor FAYZULLOYEV. Abdusalom Abduqodirov – navoiyshunos.....	75
Uzoq JO‘RAQULOV. “Hayrat ul-abror”da na‘t.....	78
Nafas SHODMONOV. Qalam vasfi va qalam ahli tabaqoti	84
Akramjon DEHQONOV. “Farhod va Shirin” dostonida Xisrav Parvez obrazi	89
Islam YAKUBOV, Mubora Omanova. Tarixiy shaxs xarakterining badiiy talqini	92
Alisher RAZZOQOV. “Lison ut-tayr” kompozitsiyasi haqida ayrim mulohazalar	96
✓ Shexon QORAYEV. Sayyid Hasan Ardasher va rindlar majlisi	100
Abdulla ULUG‘OV. Navoiy – insoniyat uchun ma‘naviy mayoq	103
Zilola AMONOVA, Zarina NAFETDINOVA. “Hayratul abror” hamd bobining o‘ziga xos xususiyatlari	106
R.RAJABOVA. Navoiy asarlarida xalq og‘zaki ijodining aks etishi	110
Farruxbek OLIM. Alisher Navoiyning manoqib-holotlari	113
Iroda SHAMSIYEVA. Alisher Navoiyning “Nasoyim ul muhabbat” asarida valiy ayollar ta‘rifi	116
Tozagul MATYOQUBOVA. “Farhod va Shirin” dostonida Navoiyning tafakkur va taxayyul olami	119
Eraliyev BOBOMUROD. “Farhod va Shirin” dostonida ishq va dard uyg‘unligi	123
Мутабаp OKИЛОВА. Некоторые сведения об Алишере Навои в «Нафахат-ул-унс» Абдуррахмана Джамии и «Рашахати айни-л-хаят» Фахруддина Али Сафи	127
Pyos ISMOILOV, Xolisa SOIBOVA. Navoiy ijodida Ya‘juj-Ma‘juj obrazi	130

Gulbahor ASHUROVA. Navoiy obrazi – adabiy-estetik ideal timsoli.....	133
Ulug‘bek HAMDAMOV. Estetik idealning badiiy modellashtirishdagi o‘rni xususida.....	137
Zulayho ALIMOVA. Alisher Navoiy asarlarida adolat mezonlari	140
Xurshida XAMRAKULOVA. “Saddi Iskandariy” dostonining adabiy-estetik xususiyatlari	145
Ra‘no HAKIMJONOVA. “Lison ut-tayr” debochasida koinot motivi.....	147
Tojixon SABITOVA. Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy asarlarida Farhod timsoli talqini	150
Farida KARIMOVA. Alisher Navoiy “Xamsa”sida vatan talqini.....	155
G‘ulom BOBOJONOV. “So‘ngg‘i matn habl ni ilgingga tut” yoxud “iqtibos” balog‘ati	158
Roziya XABOXUNOVA. “Saddi Iskandariy” dostoni akademik Aziz Qayumov talqinida.....	162
Ulbo‘sin AMETOVA. Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asarida Najmiddin Kubroning ustoz va xalifalari xususida	164

III

ALISHER NAVOIY IJODINING JAHON TAMADDUNIDAGI O‘RNI, SHOIR ASARLARINI XORIJIY TILLARGA TARJIMA QILISH MASALALARI

THE ROLE OF ALISHER NAVOI IN THE WORLD CULTURE, PROBLEMS IN TRANSLATION OF POET’S WORKS INTO FOREIGN LANGUAGE

Рамиз АСКЕР. Как я перевел “Хамсу” Алишера Навои	168
Nasimxon RAHMONOV. Y.E.Bertels va navoiyshunoslik	171
Qosimboy MA‘MUROV. G‘azal tarjimasiga sintaktik-semantik yondashuv	175
Dr. Amir Nemati LIMA‘I. A comparison: Amir Alishir Nava‘i the counterpart of Khawaja Nizam al-mulk Tusi or Khawaja Rashid al-din Fadlullah Hamadani	179
Roviyajon ABDULLAYEVA. Bir ruboiyning ikki tarjimasi	186
Burobiya Radjabova. Renaissance of temurids and Alisher Navoi.....	190
Tursunali MIRZAQULOV, Abdunazar RAHMONQULOV. Sharq Uyg‘onish davrida Jomiy va Navoiyning o‘rni	198
Gulandom YULDASHEVA Maria Sabtelni Alisher Navoiy hayoti va ijodi haqida	200
Parviz IZZATILLAYEV. “Majolis un-nafois”ning forscha tarjimalari va nashrlari xususida.....	205
Begoyim XOLBEKOVA. Navoiy g‘azallari o‘ziga xosligining tarjimada aks etishi	208

IV

ALISHER NAVOIY IJODINI O‘QITISH MUAMMOLARI

ALISHER NAVOI’S WORK AND MODERN EDUCATION

Гулнора ХИДИРОВА. Эффективность использования метода проектов при изучении творчества Алишера Навои	211
Abduhamid XOLMURODOV. She‘riyat barkamol avlod tarbiyasida qudratli vosita	215
Komiljon ABDULLAYEV. Gulrux OLIMJONOVA. Boshlang‘ich sinf “O‘qish” darslarida Alisher Navoiy ijodini o‘rgatishda fanlar integratsiyasi texnologiyalaridan foydalanish.....	219
Barno ABDURAHMONOVA. O‘quvchilarni qiyosiy tahlilga o‘rgatishda interaktiv usullardan foydalanish (Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiy aforizmlari misolida)	222
Rahmatullo HAYDAROV. Komil insonni tarbiyalashda Alisher Navoiyning tasavvufiy-falsafiy qarashlari	225
Beg‘am QORAYEVA. O‘zbek tilidan amaliy mashg‘ulotlar jarayonida Alisher Navoiy asarlarini o‘rganish (O‘zbek tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘rganyotgan guruhlar misolida).....	228
Oydin AMETOVA. 5-sinfda Alisher Navoiy hayoti va ijodini o‘rganish tajribasidan	231

shoir Navoiyning ikkita g'azaliga muxammas bog'lagan. Sa'diy devonidagi ilk taxmis ham Alisher Navoiyning "Vahki, umrim bo'ldi..." misrasi bilan boshlanuvch g'azaliga va "Aylab" radifli g'azaliga muxammas bog'lagan.

Sa'diy lirik merosi janriga ko'ra tasnif etilsa, shoir ijodida g'azal, muxammas, musaddas, musabba', masnaviy, qasida kabi namunalar borligi ayon bo'ladi. Bu esa bizningcha, shoir ijodi bo'yicha maxsus tadqiqot olib borish zaruratini kun tartibiga qo'yadi.

Xulosa qilib aytganda, Sa'diy ijodi tadqiqi milliy adabiyot tarixi uchun alohida bir tadqiqot uchun obyekt bo'la oladi. Shoir ijodida adabiy ta'sir masalasi ham alohida bir mavzu ekani bilan muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy Alisher. *Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 1-4 jildlar.* – T.: Fan, 1987, 1989.
2. *Inv.№909 – raqamli qo'lyozma.*
3. *Xodim. Xorazm navozandalari.* – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at, 1994.
4. *Tabibiy. Tazkira. Inv. №1152.*
5. *Laffasiy. Tazkirai shuaro. Xorazm-Urganch. 1992.*

NAVOIY ASARLARINI O'RGANISHDA TADQIQ METODI VA TAMOYILLARI

UMAROVA Sohiba

TDPU

(O'zbekiston)

Ulug' shoir Alisher Navoiy asarlarining ilmiy-tanqidiy matnini yaratish ishlari o'tgan asrning 40-50-yillarida qizg'in tusda olib borildi. Navoiy asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratish boyicha yirik ishlarni amalga oshirganlardan biri P. Shamsiyev matnshunoslikdagi bunday ishlarning bajarilishida Ikkinchi jahon urushi davrida Toshkentda yashab ijod qilgan Y.E.Bertels, A.N.Kononov, A.S.Tveritinovlar bilan yaqin muloqot, qizg'in suhbatlardan olingan ma'lumotlar ham muhim rol oynaganini qayd etadi [Shamsiyev, 1986:22]. 1949-yili I. Sultonov "Mezon ul-avzon", S. Mutallibov "Hayrat ul-abror", G'. Karimov "Layli va Majnun" asarining ilmiy-tanqidiy matnlarini tayyorlashdi. 1956-yili esa P.Shamsiyev "Sab'ai sayyor", 1963-yili "Farhod va Shirin" dostonlari ilmiy-tanqidiy matnini nashr ettirdi. Shundan keyin "Xazoyin ul-maoniy" kulliyoti devonlarining kirill alifbosidagi transliteratsiyasi 1959–1960-yillarda H.Sulaymonov, 1965-yili "Lison ut-tayir"ning ilmiy-tanqidiy matni Sh.Eshonxo'jayev tomonidan tayyorlanadi. Ma'lum bo'ladiki, Navoiy asarlari matnini tuzishda har bir matnshunos an'anaviy matniy tadqiq usul va tamoyillaridan foydalanish bilan birgalikda matni yaratilayotgan asar xususiyatidan kelib chiqib, o'zlarning yangicha yondashuvlarini ham yaratishdi. Bu davro'zbek navoiyshunosligi va matnshunosligida keng ko'lamda chuqur fundamental ilmiy ishlanishlarolib borildi. Yirik, salmoqli navoiyshunos va matnshunoslar shoir asarlarini chuqur o'rgana boshlashdi. Bunday vaziyatda Navoiy asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratishdek mas'uliyatli va kuchli mehnat, zahmat talab etadigan ishni boshlash, matn tuzishga yangichayondashuv mezonlariniolib kirilishi jihatidan alohida ahamiyat kasb etardi.

Adabiyotshunos, matnshunos olimi Suyima G'aniyeva Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" asari ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlashda shunday yirik ishni amalga oshirdi. Tuzilgan ilmiy-tanqidiy matn shakli yodgorlik yozilgan grafikada nashr qilinishi matn tuzishning **asosiy tamoyillaridan** bo'lganligi uchun 1961-yili "Majolis un-nafois" asari ilmiy-tanqidiy matni eski o'zbek yozuvida nashr etildi. Ushbu ishNavoiy asarlari ilmiy-tanqidiy matnlarini yaratish tajribalarining deyarli barchasini jamlash bilan birga olimaning matniy tadqiqot usul va tamoyillarini namoyon etishibilan e'tiborlidir. Alisher Navoiy ijodiga bo'lgan e'tiborning kuchayishi barobarida "Majolisun-nafois" asarining ilmiy-tanqidiy matnini yaratish

navoiyshunoslikning kun tartibiga qo'yilgan edi. Shuning uchun dastlab asarning qo'lyozma nusxalari S.G'aniyeva tomonidan chuqur ilmiy o'rganilgan. U "Majolisun-nafois"ning ilmiy-tanqidiy matni uchun uning – Vena, Parij, Leningrad, Boku va ikkita Toshkent nusxalari, bundan tashqari Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida saqlanayotgan 8389, 5289, 9394, 7745 inventar raqamli nusxalarni o'rganib chiqdi. Tazkiraning ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlashda tayanch sifatida olingan Vena nusxasi boshqalariga qaraganda eng to'liq va qadimiy hisoblanib, 903/1497–98 yili ko'chirilgan. Bu qo'lyozmaning mikrofilmi nemis filologi Irmgard Engelke tomonidan O'zbekistonga taqdim etilgan edi [Nosov, 1963:3]. Ma'lumki, asarning ilmiy-tanqidiy matnini tuzish manbaning nusxalari ko'p bo'lganda amalga oshiriladi. Ilmiy-tanqidiy matn bu–matn tarixini ilmiy o'rganish asosida muallif matniga yaqin variantini tuzishdir. Ilmiy-tanqidiy matn tuzishning barcha tadqiqotchilar uchun qoidaga aylangan **bosh tamoyillari** mavjud. Masalan, matn tuzuvchi asarning fanga ma'lum barcha nusxalarini ko'rib chiqishi shart. Ba'zi asarlarning qo'lyozma nusxalari orasidagi farqlar ko'p bo'lishi mumkin. Bunday holda ilmiy-tanqidiy matnini tuzuvchi matnshunos barcha nusxalarni kuzatuvga olishga majbur bo'ladi. Ko'p nusxalarga ega manbaning ilmiy-tanqidiy matnini tuzishda nusxalarni saralash muhim hisoblanadi. S. G'aniyeva qo'lyozma nusxalar o'rtasidagi farqlarni aniqlashda, asosan, qiyosiy-chog'ishtirma, saralash **tadqiqot usulini** qo'llaydi. Bunda muallifga tegishli deb qabul qilingan matndan keskin farq qiluvchi hamda tahrir xususiyatiga mos bo'lmagan o'zgarishlar tiklanayotgan matnga kiritilmaydi. Har bir so'z jumlaning ma'nosi ilmiy tekshiriladi. S.G'aniyeva shu tamoyil asosida matniy tafovutlarni aniqlab, tahlildan o'tkazgach, farqlarni ilmiy apparatda ko'rsatib borgan. S.G'aniyeva "Majolisun-nafois" asari qo'lyozmalari ustida ish olib borar ekan, nafaqat matnshunosning vazifalarini aniqlab berdi, balki ish jarayonini qo'lyozmalarga nisbatan qanday qo'llanilishini qisqacha tavsiflab beradi. S.G'aniyevaning matnshunoslik tadqiqot usul va tamoyillari haqida "Majolisun-nafois" asari ilmiy-tanqidiy matniga yozilgan "Davriy adabiy hayoti ko'zgusi" nomli maqolasidan bilib olamiz [Alisher Navoiy, 1961:3-28].

Matnshunosning fikricha, "asos nusxa eng qadimiy nusxa bo'lishiga qaramasdan, unga va tayanch qilib olingan boshqa nusxalarning barchasiga tanqidiy ko'z bilan qarab, faol **tanqidiy tanlab olish tamoyili** bo'yicha" ish tutilgan.

Ma'lum bo'ladiki, matnshunos xattotlar ishiga sinchkovlik bilan ilmiy yondashdi. Ba'zan tayanch nusxa deb olingan manba ham rad etilib, asarning mazmunidan kelib chiqib, kerakli o'rinlarda boshqa asos nusxalarning varianti qabul qilindi. S.G'aniyevaning maqsadi tazkiradan ba'zi masalalarda foydalanish emas, balki asar qo'lyozmalarini o'rganib chiqib, ilmiy-tanqidiy matn shaklini tuzish bo'ldi. S.G'aniyeva "Majolisun-nafois" ilmiy-tanqidiy matnini tuzishda asarning har qanday shubha va nuqsonlardan xoli bo'lgan mukammal va ishonchli, imkoni boricha muallif qalami ostidan chiqqan asos matnini tiklash va uni o'quvchilarga etkazish ishini bajardi. "Majolisun-nafois" ilmiy-tanqidiy matnini tuzishda o'ziga xos yondashuv bilan tadqiqot olib borilgan.

Adabiy asar ilmiy-tanqidiy matnini tuzish mustahkamligi va ishonchliligi, avvalambor, matnini va uning tarixini chuqur bilish bilan o'lchanadi. S.G'aniyeva "Majolisun-nafois"ning qo'lyozma nusxalari asosida avval matn tuzishishining tarixiy-nazariy asoslari, ya'ni asarning yaratilgan davri, uning yozilish va qayta tahrir etilish sabablari, g'oyaviy mazmuni, ijodkorlar hayoti va faoliyati, Navoiyning maqsadi, tazkiraning o'ziga xos xususiyatlari kabi jihatlarni ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda hisobga olgan. Jumladan, olim "shu vaqtga qadar "Majolis un-nafois"ning yozilgan yili aniqlanmagan va bu haqda munozara yuritib kelinardi. Bu masalani hal qilish ham asarning ilmiytanqidiy matnini tayyorlash jarayonida matnning ikki variant mavjudligi aniqlangach, osonlashdi", degan fikrlari bilan o'z tadqiqot usulini asoslaydi.

S.G'aniyevaning matniy tadqiqot usul va tamoyillari keying tadqiqotlarda foydalanilgan. Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostoni ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda M.Hamodova S.G'aniyevaning tadqiqot usullaridan foydalanganini qayd etadi [Hamidova, 1994:74].

S.G'aniyeva tuzgan "Majolisun-nafois" ilmiy-tanqidiy matni tazkiraning asl nusxa variantiga eng yaqin manbadir. "Majolisun-nafois"ning ilmiy-tanqidiy matnini keng jamoatchilik e'tirof etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шамсиев П. Ўзбек матншunosлигига оид тадқиқотлар. – Т.: Фан, 1986. – Б.22.
2. Алишер Навоий. Хамса. Сабъаи сайёр. – Т.: Фан, 1956.
3. Алишер Навоий. Маъжолис ун-нафоис. – Т.: Фан, 1961.